

Huussi tuli taloon – suomalaisen käymälän kehitys uuden ajan alkumetreillä

Tiina Kuokkanen, Titta Kallio-Seppä, Risto Nurmi ja Timo Ylimaunu

Käymälöiden yleistyminen oli pitkään maaseutumaisuutensa säilyttäneissä kaupungeissa hidasta. Vielä hitaampaa niiden yleistyminen oli maaseudulla. Innovaatio levisi kaupungista maaseudulle, säätyläisiltä talonpojille. Vai oliko ilmiö sittenkään näin yksinkertainen? Tässä artikkelissa käsittelemme käymälän kehitystä Suomessa keskiajalta nykypäivään, keskittyen varhaisen uuden ajan käymäläkulttuuriin. Pohdimme huussin saapumisen moninaisia polkuja, huussikulttuurin eroja maalla ja kaupungissa. Samalla avaamme huussitutkimuksen mahdollisuuksia arkeologiassa.

Ympäristöhistorioitsija Petri S. Juuti (esim. Juuti 2001) on käsitellyt käymälöitä ja vesi-huoltoa useissa tutkimuksissaan. Populaarimasta näkökulmasta aiheetta ovat lähestyneet Taro Korhonen ja Miika Nousiainen (Korhonen & Nousiainen 2007; 2009). Arkeologisesta näkökulmasta käymälät, erityisesti varhaismodernien kaupunkien kuivakäymälät, ovat suomalaisessa tutkimuksessa jääneet varsin vähäiselle huomiolle. Ne ovat kuitenkin arkeologisesti saavutettavissa. Turun kaupunkikaivauksilta on löytynyt 1400–1500-luvuille ajoitettavien ulkorakennusten yhteydessä kaksi käymäläksi tulkittua rakennusta (Kykry 2003: 114).

Käytämme käymälätyyppien jaotteluun Petri S. Juutin käymälöiden tekniseen totutustapaan perustuvaa luokittelua, jonka mukaan huussi eli maanvarainen kuivakäymälä on

vaatimaton rakennus kuopan päällä (Juuti & Wallenius 2005: 24). Käyttämämme huussinimityksen lisäksi kuivakäymälöitä voidaan kutsua myös nimellä huusi, hyysi, hyyskä, hyyssikkä, latriini, makki, paskamakki, paskahuussi, pikkukamari, pikkula, priveetti tai salainen huone – riippuen ajasta, paikasta ja käyttäjistä. (Kuva 1.)

Kuva 1. Pulpettikattoisen, sydämenmuotoisella ovileikkauksella varustetun huussin malli on peräisin 1700-luvun puolivälistä (Niiranen 1981: 157). 1970-luvulla rakennettu kesämökin huussi Oulujärven Manamansalosta. Kuva: Tiina Kuokkanen.

Käymälä saapuu keskiajalla

Ensimmäiset käymälämme löytyvät keskiaikaisista linnoista. Turun linnassa priveettejä oli useita; vankilassa ja portinvartijan kamarissa sekä kuninkaalla ja muilla korkea-arvoisilla omansa. Niitä rakennettiin linnaan sen perustamisesta 1280-luvulta lähtien. Yleensä priveetit rakennettiin erkkereiksi ulkomuurille, eli ne ulottuivat tuettuina istuinosaan verran muurin ulkopuolelle. Merkittävimpien asukkaiden käymälät sijaitsivat muurin sisällä. (Katko 1996: 33; Juuti & Wallenius 2005: 76–78.)

Keskiajan kaupungeissa elämäntapa säilyi maalaismaisena, myös jätösten tekemisen suhteen. Käymälät rakennettiin erilleen asuinrakennuksesta tai ulokkeiksi ulkoseiniin. Puusta tai kivistä valmistetussa istuinosaassa oli yksi tai useampi pyöreä reikä. Reikä peitettiin puisella kannella, joka piti sekä hajut että kylmän poissa. Myöhäiskeskiajan Saksassa käytettiin sisätiloissa myös usealla reiällä varustettuja kannettavia paska-arkkuja (Furrer 2006: 34, 38–40). Tarpeilla käymisellä oli fyysisen välttämättömyyden lisäksi sosiaalinen puolensa, kuten on ollut aivan nykypäivään saakka. Kaikilla ei kuitenkaan ollut omaa käymälää, vaan tarpeet voitiin toimittaa tallissa tai muussa sopivassa paikassa. Mikä oli sopivaa, vaihteli melkoisesti. Kaupungin köyhin väki teki tarpeensa parhaaksi katsomaansa paikkaan kadun kulmassa tai puiston laidalla. Ulosteet ohjattiin kadulle tai mahdollisuuksien mukaan jokeen. Sekä ihmisten että eläinten jätteistä aiheutui suuria haju- ja kulkuhaittoja kaupunkilaisille. (Furrer 2006: 38–42.)

Keskiajalla jätösten ongelmallisuus koski nimenomaan kaupunkieja. Maalla, missä yli 90 % ihmisistä asui, jätteet käytettiin hyödyksi. Myös ihmisten ulosteet olivat arvokasta raaka-ainetta lannoituksessa. Ihmiset saattoivat tehdä tarpeensa suoraan pellon reunalle tai pihalle kaivettuun, mahdollisesti katettuun kuoppaan. Talojen yhteyteen eril-

liset käymälät ilmestyivät vasta 1500-luvulla. (Furrer 2006: 33–34.)

Kirjallisista lähteistä tiedetään Turun keskiaikaisten kaupunkitonttien olleen ahtaita. Niillä sijaitsi useita rakennuksia, myös käymälöitä. Kaupunkikaivauksilta on löytynyt kaksi käymäläksi tulkittua rakennetta, joiden hirsikehikot olivat kooltaan 3,6 x 1,8 m ja 2,25 x 2,8 m. Molemmissa oli säilynyt käymäläistuun sekä rakenteen sisällä lannansekaista maata. (Kykyri 2003: 114.) Virossa, Tartossa, on tutkittu denndrologisten ajoitusten valossa kolmea keskiaikaista latriniina (ajoitukset 1335, 1309 ja 1362). Niiden tutkimus on ensimmäinen pohjoiseurooppalaista jätehuoltoa koskeva tutkimus, jossa on käytetty tarkkoja ajoituksia ja saatu uutta tietoa käymälöiden tyhjennyksestä. (Bernotas 2008.)

1600-luvulla lähes jokaiselta tontilta löytyi asukkaiden yhteisessä käytössä oleva käymälä. Kaupunkilaisten keskinäisestä kinastelusta koskien käymälöiden sijaintia on säilynyt kirjallisia lähteitä. Käymälät haisivat ja saattoivat valuttaa jätteitä ei-toivottuihin paikkoihin, kuten naapurin kaivoon. (Nirani 1981: 158; Juuti & Wallenius 2005: 102.) Huussien rakentamista ohjattiin lainsäädännöllä. Maunu Eerikinpojan 1618 vahvistetussa kaupunginlaissa ainoa säädös, joka koski toimintojen sijoittelua yksityisillä tonteilla liittyi käymälöihin. Niitä ei olisi saanut rakentaa kadun varteen eikä aivan naapurin viereen. (Kirjakka 1981: 120.) Vaikka huussi lähes kaikilta tonteilta löytyikin, yleisiä ne eivät silti vielä olleet. Jopa maamme pääkaupungissa Tukholmassa huussit olivat harvinaisia. Siksi onkin mainittavaa, että Kristiinankaupungissa Jacob Nilssonin perunkirjoitukseen (1693) sisältyi ”vanha priveetti”. (Vuorela 1975: 398–399.)

Keraaminen yöastia otettiin käyttöön 1500-luvulla, samaan aikaan huussien ilmestymisen kanssa. Tätä ennen yöastian virkaa toimitti puukiulu. (Furrer 2006: 33–34.)

Suomessa puinen kiulu tai sanko virtsahädän helpottamiseen levisi 1800-luvun lopulla (Katko 1996: 35; Juuti & Wallenius 2005: 48, 50). Amerikkalaisessa aineistossa keraamiset yöastiat lisääntyvät merkittävästi 1760-luvun jälkeen, jolloin jokaisella saattoi olla oma yöastia. Samaan aikaan lisääntyvät myös lautaset; koko talous ei enää syönyt samasta astiasta. Sekä yöastioiden että lautasten lisääntyminen kertoo ihmisten ja materiaalsen kulttuurin muuttuneesta suhteesta, joka heijastaa uutta, järjestellisempää ja yksilökeskeisempää maailmankuvaa. Yöastiat saattoivat olla käytännöllisen tarkoituksensa lisäksi myös osoitus tekijöidensä huumorintajusta tai poliittisesta mielipiteestä. Astian pohjalta saattoi löytyä kuninkaan kuva tai reunalta pilke silmäkulmassa kirjoitettu teksti: *Treat me nice and keep me clean/ And I'll not tell what have I seen.* (Deetz 1977: 58–60.)

Vielä 1700-luvulla varakkaampi väki sijoitti juhliksaan yöastiat sivupöydälle riviin tarpeita

varten (Katko 1996: 33). Varsinaista paikkaa, jossa tarpeet toimitettiin, ei kirjallisuus kerro, mutta kovin kainostelevasti asiaan tuskin suhtauduttiin, mikäli yöastiat jätettiin kaiken kansan nähtäville. Oulun Pakkahuoneenkadun aineistosta löytyy kolme yhteen sopivaa reunapalaa, jotka kuuluvat 1700-luvun lopulle ajoittuvaan pottaan (Luostarinen 2006: 36). Keraamiset potat kuuluivat siis meilläkin jossain määrin 1700-luvun kaupunkikulttuuriin.

Salainen huone – porstuasta pihan perälle

Suomessa käymälät yleistyivät vähitellen 1700-luvulta lähtien. Ensimmäiset käymälät rakennettiin länsirannikon säätyläistaloihin ja pappiloihin. Salaiseksi huoneeksi kutsuttu käymälä sijaitsi yleensä eteisen perällä 1700-luvun puoliväliin saakka. (Niranen 1981: 157; Talve 1990: 56.) Kokolan maaseurakunnan pappilaan rakennet-

Kuva 2a. Huussin paikka Haaparannan maaseudulla. Kuva: Tiina Kuokkanen.

Kuva 2b. Huussin paikka Haaparannan maaseudulla. Kuva: Tiina Kuokkanen.

tiin 1730-luvulla lisärakennukseksi paritupa, jonka eteisestä käymälä oli erotettu lautas-einällä (Nikander 1945: 126). Vuonna 1732 salainen huone löytyi myös Limingan pappilasta (Korte 1977: 232). Eteinen ei ollut käymälän ainoa mahdollinen sijoituspaikka. Huussi rakennettiin joko 1681 talokatsel-musasetuksen mukaan porstuaan tai kauem-mas päärakennuksesta karjapihalle, kuten tehtiin Hailuodon pappilassa 1600-luvun lo-pulla. Pitäjän taloihin pappilan esimerkki ete-ni hitaasti, sillä suurimmasta osasta käymälä puuttui vielä 1800-luvun alussa. (Valonen & Korhonen 2006: 139.) Käymälöiden käyt-töönnotossa oli suuria alueellisia ja sosiaali-sten luokkien välisiä eroja. Ne tulevat hyvin esiin maaseudun ja kaupungin käymälöitä verrattaessa, mutta toisaalta huussikulttuurin omaksumisessa oli suuria eroja myös paik-kakuntakohtaisesti, kuten Hailuodossa.

Varhaismodernissa maailmassa pelättiin miasmaopin mukaisesti pahoja hajuja ja ni-iden levittämiä sairauksia. Käymälät siirret-tiin ulkorakennuksiin kauemmas asuintiloista

hajujen pelon seurauksena. Samasta syystä käymälät tyhjennettiin yöllä, jotta hajut eivät levittäisi sairauksia kaupungissa. Oppi val-litsi aina 1800-luvun lopulle, jolloin bakteerit ”löydettiin”. (Furrer 2006: 43, 129–135.) Suomessa käymälöitä rakennettiin vaihtelev-asti sekä eteiseen että pihan perälle, joten mi-asmaopin vaikutusta meillä voidaan epäillä.

Erillisten huussien yleistymisen oli hidasta, ja saavutti laajemman suosion vasta 1800-luvun lopulla. Käymälät sijaitsivat usein navetoiden yhteydessä tai niiden yläpuolella, sekä maalla että kaupungissa. (Esim. Juuti & Wallenius 2005: 48, 50.) Käytännöstä löytyy myös variaatioita, kuten Peräpohjolassa, jossa hyys-sikkä sijaitsi tallin kyljessä (Kirveennummi & Räsänen 2000: 141). (Kuva 2.) Tällä rak-entamistavalla on selkeä yhteys keskieurop-palaiseen tapaan tehdä tarpeet tallissa. Poh-jois-Pohjanmaalla käymälä voitiin rakentaa ulkorakennusrivistön päähän, lähelle tallia. Käymälä sijoitettiin käytännölliseen paik-kaan, missä käsiteltiin myös eläinten jätöksiä (kuva 3). Maaseudulla huussit ovat edelleen nähtävillä oleva osa rakennuskantaa, vaikkakin enää harvoin jokapäiväisessä käytössä.

Kaupungissa ulkokäymälä oli yleinen jo 1800-luvun alussa, niin merimiesten kuin kauppiaidenkin tonteilla. Suomen Yleisen Paloapu-Yhtiön Ouluun 1833 myöntämistä seitsemästätoista vakuutuksesta viisi sisälsi huussin. Seuraavana vuonna vakuutusten ko-konais määrä kohosi 45:een ja niistä 15:ssä mainitaan huussi tai latriini vakuutettujen rakennusten joukossa. Noin kolmasosalla vakuutuksenottajista oli siis tontillaan huussi. Huussin koko vaihteli hieman, mutta tyyppil-lisesti se oli noin 4 x 4 m. (Peltonen, Kova-lainen & Vuojala 2003.) Tapio S. Katkon (1996: 35) mukaan kaikki huussin nimitykset pohjaavat vierasperäiseen sanastoon, osoit-taen käymälän levinneen maahan yläluokan piiristä, mutta palovakuutusten perusteella kaupunkilaiset omaksuivat huussin käytön sosiaalisesta statuksesta riippumatta.

*Kuva 3. Huussi
Pohjanmaalla. Kuva:
Tiina Kuokkanen.*

Kuopiossa maaherra Aminoffin pihapiirissä käymälöitä oli ulkorakennusten välissä kaksi: lauta- ja hirsirakenteinen. Yleensä käymälät rakennettiin laudoista, tosin tiilisiäkin tunnetaan. Myöhemmin sisustukseen kuului reikäpenkin lisäksi lehdistä leikattuja kuvia. Koska kerrostaloasukkaat kokivat pihan perällä huussissa käymisen hankalaksi, alettiin paremman väen asuntoihin rakentaa vuosisadan lopulla sisäkäymälöitä. Ne sijaitsivat komerossa makuukamarin vieressä. Käymälä oli puinen laatikko, jonka sisällä oli ämpäri. Hajut johdettiin putkea pitkin ulos. (Niiranen 1981: 157–158.) Aili Salli Ahde-Kjälman kertoo lapsuutensa helsinkiläisessä porvariskodissa käytetyn tällaista modernia ilmaklosettia. Arkun tyhjentäminen ja koko laitoksen siivoaminen kuului kerran viikossa käyneelle siivoojalle. (Ahde-Kjälman 1964: 83–84.)

Käymälät ovat antoisa tutkimuskohde paitsi itse käymälärakennuksen, myös niiden sisältämän orgaanisen jätteen ja esineistön vuoksi. Stephen A. Mrozowski (2006) on tutkinut urbaanin yhteisön kehitystä ja kapitalismin vaikutusta 1700-luvun kotitalouksissa Newportissa, Yhdysvalloissa. Tutkimuksen keskiössä olivat luokan, alueen ja identiteetin

ilmeneminen materiaalissa. Merkittävä osa tonttien aineistosta oli peräisin käymälöistä. Mrozowski on käyttänyt biologisten näytteiden, kasvi-, siitepöly-, sekä loiseliöjäännösten analyysien tuloksia hahmottamaan urbaania kotitaloutta tilana. Käymälöiden sisältämästä esineistöstä hän keskittyi ruokailuun liittyviin ja henkilökohtaisiin esineisiin. Materiaalisen kulttuurin ja orgaanisten näytteiden perusteella tutkija sitoi laajemmin vaikuttaneet ilmiöt, kuten kapitalismin, ihmisten päivittäiseen elämään.

Tavat muuttuvat hitaasti

Keskiaikaisissa kaupungeissa ihmiset ulostivat ja virtsasivat estottomasti, mahdollisesta yleisöstä ja paikasta riippumatta. Sama koski ulosteista puhumista. (Inglis 2007: 109–110.) Ruumiin toimintojen luonnollisuutta keskiajalla kuvaa paskasta puhuminen teologisissa teksteissä, mikä ei ollut vierasta Martti Lutherillekaan (Furrer 2006: 35). Suhtautuminen ulostamiseen ja virtsaamiseen sekä aiheesta puhumiseen muuttui 1600–1700-luvun Euroopassa. Koska ulosteet olivat osa ruumiillisuutta, toimitus oli

Kuva 4. Kahden hengen mökkihuussi Yli-Iissä 2009. Kuva: Tiina Kuokkanen.

häpeällinen. Tarpeet oli syytä toimittaa vaivhkaa muiden katseilta suojassa, koska ne olivat peräisin piilossa pidetyistä kehon osista. Epämuodolliset säädökset alkoivat rajoittaa niin toimintaa kuin puhettakin. Tarpeiden tekeminen siirtyi yksityisempiin tiloihin. (Inggris 2007: 109–112.) 1800-luvun Euroopassa julkiset käymälät symboloivat ajatusta yksityisyydestä. Kaupunkilaisia yritettiin opettaa toimittamaan asiansa siihen varatussa paikassa, yleisessä käymälässä, omassa kopissa, suljetun oven takana. Monireikäisiä käymälöitä pidettiin vanhanaikaisina. (Furrer 2006: 88–89.) Tästä huolimatta monireikäisiä käymälöitä rakennetaan ja käytetään yhä yksireikäisten rinnalla. Usein monireikäisten huussien käyttö yhdistyy paikkoihin, joissa ihmiset eivät voi itse valita asiointipaikkaansa, kuten puolustusvoimien palveluksessa. (Kuvat 4 ja 5.)

Kuva 5. Edelleen harvakseltaan käytössä oleva Suomen puolustusvoimien käymälä. Kuva: Tiina Kuokkanen. Kuva: Tiina Kuokkanen.

Asenteiden hidasta muutosta kuvaa hyvin se, että vaikka huusseja rakennettiin, niitä ei välttämättä käytetty. Keski-Pohjanmaallakin makki löytyi useimmista taloista jo 1890-luvulla, mutta sitä ei käytetty, sillä ”kukapa sellaista kehtaisi käyttää” (Vuorela 1975: 398). Samaan aikaan kaupungeissa kiisteltiin vesiklosettien rakentamisesta ja niiden aiheuttamista terveysriskeistä (Juuti 2001: 107–108). Pohjois-Karjalassa Juuan kunnassa lääkäri Löfström kuvaili 1900-luvun alussa kuntalaisten siisteyskäyttäytymistä tuskastuneena. Huussi löytyi kyllä useasta talosta, mutta tavallisesti sitä käytettiin ruuansäilytyspaikkana, niin köyhissä kuin varakkaissakin perheissä. (Valonen & Korhonen 2006: 139.)

Omaksuttiin siis ulkoiset puitteet, mutta asian sisäistäminen oli huomattavasti hitaampaa. Sen sijaan että olisi koettu kiusalliseksi hoitaa asia pellon reunalla ilman erikseen rakennettua näkösuojaa, koettiin kiusalliseksi mennä tarpeille varta vasten rakennettuun huussiin. Jos olet matkalla kohti huussia kaikki tietävät millä asioilla olet, mutta suunnatessa kohti pellon reunaa ei asia ole suinkaan ilmeinen. Samantyyppisiä ongelmia koettiin Saksassa 1800-luvun lopussa. Kaupunkilaiset oppivat käymään julkisissa käymälöissä, mutta itse toimituksen suorittamisessa oli hankaluuksia. Ihmiset eivät istuneet reiälle, vaan nousivat kykkimään sen päälle, kuten olivat aiemmin tottuneet kyykistymään tallissa tai pellon kulmalla. (Furrer 2006: 88–89.)

Huussi on suomalaisen pihapiirin nuorimpia tulokkaita. Yhä 1930-luvulla maassamme oli alueita niin Itä-Suomessa, Keski-Suomessa kuin Pohjanmaallakin, joilla ne olivat harvinaisia (Valonen & Korhonen 2006: 138–139). Ennen käymälöiden yleistymistä, ja pitkälle sen jälkeenkin, rannikolla ja Pohjois-Suomessa tarpeet tehtiin tunkiolla, Sisä-Suomessa pellolla ja Pohjanmaalla sontaladoissa (Vuorela 1975: 398). Vielä 1900-luvun alun Kuusamossa tarpeet oli tapana toimittaa tunkiolle, eivätkä erilliset käymälät olleet suosittuja. Etelämpänä oli tärkeää

ehtiä ison hädän yllättäessä omalle pellolle, jotta arvokas aine saataisiin juuri omaa peltoa rikastamaan. Käymälätyypeistä yleisin ja yksinkertaisin oli maahan kaivettu kuoppa. Siitä seuraava kehittyneempi malli oli riuku, jossa yksi tai useampi ranka sidotaan kahden puun väliin kuopan päälle. (Juuti & Walleenius 2005: 28–39, 50.) Syrjäseuduilla riuku, olkituppo porraspielessä tai nurkan takana pistäytyminen säilyttivät suosionsa pitkään. Miehet, lapset ja vanhukset virtsasivat porraspäässä, naiset saattoivat pistäytyä navetas- sa tai virtsata ämpäriin. Talvisaikaan Pohjois-Suomessa tuotiin yötä varten ovensuuhun sanko, joka tyhjennettiin aamulla tunkiolle. Sankoon äänenvaimentimeksi asetetut oljet vietiin lehmille, ja näin huolehdittiin karjan suolansaannista. (Niiranen 1981: 157–158; Valonen & Korhonen 2006: 139.) (Kuva 6.)

Kaupungistumisen päästyä kunnolla vauhtiin pestattiin rankkurimiehiä pitämään huolta kaupungin siisteydestä (Vuorela 1975: 398–

Kuva 6. Maatalon 1940-luvulla rakennettu huussi Ruukista Pohjois-Pohjanmaalta. Kuvat seinällä olivat kuosissaan vielä 1980-luvun lopussa, jolloin huussi oli talon ainoa käymälä. Kuva: Tiina Kuokkanen.

399). Viemärikaivantojen ja käymälöiden öisin tapahtuva tyhjentäminen jäi kaupungin vähäisemmän väen hoidettavaksi (Furrer 2006: 43). Paskakuskin toimi oli paitsi huonomaineinen myös riskialtis. Tampere-lainen paskakuski Vihtori Hannu oli onnettomuden seurauksena vähällä hukkua kuljettamaansa lillinkiin 1910-luvulla, kun kuormaa vetänyt hevonen päätti tehdä äkkinäisen liikkeen (Hortamo 1973: 73–74).

Nykyään asuinhuoneistoon itsestään selvänä osana kuuluva sisällä sijaitseva vesihuuhTELUKÄYMÄLÄ eli wc (engl. water closet) on varsin tuore osa suomalaista rakentamista. Koko 1700-luvun vesihuuhTELUKÄYMÄLÄ oli äärimmäistä ylellisyyttä, jolla asioinnista sai nauttia ainoastaan kansakunnan kerma, kuten Englannin kuningatar Anna ja Ludvig XIV. Tavalliselta kansalta puuttuivat sekä edellytykset että halu vesiklosetin käyttöön. Sen sijaan käytettiin joko yöastiaa tai yleisiä käymälöitä. (Furrer 2006: 78–79.) Helsingissä ensimmäisiä vesiklosetteja hankittiin samaan aikaan kun maalla vasta opeteltiin käymään huussissa. Suomen ensimmäinen vesiklosetti hankittiin Suomen Pankkiin vuonna 1883. Vielä 1900-luvun alussa Helsingin rakennetuissa kerrostaloissa oli kuitenkin usein ulkokäymälä. (Niiranen 1981: 160.) (Kuva 7.)

Kuva 7. Edelleen käytössä olevassa kesämökin huussissa lehdet ovat siirtyneet seiniltä hyllylle. Tapa lukea lehteä asioinnin yhteydessä ei ole harvinainen modernissa vesihuuhTELUKÄYMÄLÄSSÄKÄÄN. Kuva: Tiina Kuokkanen.

Pohdintaa

Ulostamisen ja virtsaamisen häpeällisyys uuden ajan alun Euroopassa ei ulottunut suurimpaan osaan Suomea. Tarpeiden toimitamisen muuttuminen yksityiseksi asiaksi, jota muiden ei haluta näkevän, on tapahtunut hitaasti. Paikoin siirryttiin suoraan pellon laidalla käymisestä ulkokuuSSIIN. Suurimmassa osassa suomalaisia talouksia ei siis käyty läpi kehityskulkua, jossa käymälä rakennettiin aluksi sisälle. Sisälle rakennettu käymälä, jota kutsuttiin salaiseksi huoneeksi, kertoo jo nimityksenä herraskaisen väestöön suhtautumisesta ulostamiseen. Tavallisen kansan yksityisyys alkoi korostua vasta 1900-luvun alun jälkeen. Vaikka huussien yleistyminen oli voimakkaampaa varakkaammissa talouksissa, se ei ollut ainoa merkitsevä tekijä. Huussin yleistyminen eroaa siis muista varhaismoderniiniin kotitalouSSIIN ilmestyneistä esineistä, kuten verhoista. Sekä verhot että huussit ilmaantuivat suomalaiseseen kotitalouteen 1700-luvulla, mutta niiden yleistyminen oli hidasta, molempien käyttöä karsastettiin vielä 1800-luvulla. Yhteisestä hitaasta hyväksynnästä huolimatta niillä on myös merkittävä erottava tekijä. Erityisesti kaupungeissa verhot olivat tiukasti varakkaamman väen tuote, työläiskodeissa ne olivat harvinaisia. (Ylimaunu ym. 2009: 290–291.)

Suurimmalle osalle väestöä asioiden hoitaminen siihen erikseen varatussa tilassa koettiin rasitteeksi ja käymälöiden rakentamista vältettiin pitkään. Vaikka käymälät lähtivät leviämään säätyläisiltä, niiden käytön omaksumisessa oli yhtäläisiä vaikeuksia kaikilla väestönosilla varakkuudesta riippumatta. Huussien lisääntyminen eteni maaseutua nopeammin kaupungeissa, missä tarpeidentekopaikkoja oli pakko rajoittaa yleisen viihtyvyyden ja hygienian nimissä. Kaupungeissa huusseja myös rakennettiin melko tasaisesti talonväen sosioekonomisesta asemasta riippumatta. Toisin oli maaseudulla, missä ulosteet olivat arvokasta lan-

noitetta, joka löysi paikkansa usein suoraan tarvittavassa paikassa, tai hyvin läheltä sitä, mistä se oli helppo kuljettaa pellolle. Huussin hitaalle yleistymiselle maaseudulla on siis selkeä syy: niille ei koettu olevan tarvetta.

1700-luvulta peräisin oleva huussimalli on edelleen käytössä. Huussien rakentaminen ja varsinkin niiden käyttö levisi siis hitaasti, mutta on säilynyt pitkään. Huusseja rakennetaan nykyisin pääasiassa kesämökkien tarpeisiin, mutta veden ja ympäristön säästämisen huomioivat ovat alkaneet rakentaa kuiv-

Kuva 8a ja b. Merkitykset muuttuvat; ”WC” Varjakan saarella Oulun edustalla 2009. Kuvat: Tiina Kuokkanen.

akäymälöitä myös jokapäiväisessä käytössä oleviin talouksiin. (Kuva 8.)

Arkipäiväisyytensä vuoksi käymälöiden kuvausten määrä kirjallisissa lähteissä ei suorastaan huikaise, mutta niitä löytyy. Antoisaa olisi päästä myös tutkimaan vanhoja kaupunkikarttoja ja käymälöiden ilmestymistä niihin. Pihapiirin kaivauksilla ei useinkaan keskitytä huussin paikallistamiseen, vaan tärkeämpiin rakennuksiin, eli lähes kaikkiin muihin paitsi pikkulaan. Tutkimalla huussin sijoittumista, ajoittumista sekä sen sisältämää aineistoa saataisiin monipuolisesti uutta tietoa menneisyydestä. Huussin reiästä avautuu tutkimuksellisesti mielenkiintoinen maailma.

Lähteet

Painamattomat ja arkistolähteet

Luostarinen, M.-R. 2006: Valkosavikeramiikan tunnistaminen ja tyypittely – Pohjois-Suomen löydöt. Oulun yliopisto. Yleinen arkeologia. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Peltonen, J., Kovalainen, P. & Vuojala, P. 2003: Palovakuutusyhtiö Tarmon tietokanta cd-levyllä. Oulu.

Kirjallisuus

Ahde-Kjälldman, A.S. 1964: Kotini vuosisadan lopun Helsingissä. Neljäs painos. Juva.

Bernotas, R. 2008: Dendrodates of three medieval latrines of Tartu. Estonia Journal of Archaeology 12: 16–29.

Deetz, J. 1977: In small things forgotten. The archaeology of early American life. New York.

Furrer, D. 2006: Vessakirja. Pikkulan kulttuurihistoriaa. Suom. Veikko Ahola. Jyväskylä.

Hortamo, T. 1973: Pispalan kiehtovaa omalaatuisuutta. Teoksessa Järvinen, T. & Sinisalo, U. (toim.), Ainutlaatuinen Pispala. Muistelmia ja kuvauksia Pispalasta ja sen asukkaista, 69–74. Pispalan moreeni r.y.

Inglis, D. 2007: Sewers and sensibilities: the bourgeois faecal experience in the nineteenth-century city. Teoksessa Covan, A. & Steward, J. (toim.), The City and the Senses. Urban Culture Since 1500, 105–130. Aldershot.

Juuti, P.S. 2001: Kaupunki ja vesi: Tampereen vesihuollon ympäristöhistoria 1835–1921. Doctoral dissertation. Acta Electronica Universitatis Tampere 141.

Juuti, P.S. & Wallenius, K.J. 2005: Kaivot ja käymälät. Johdatus historiaan, esimerkkinä Suomi. Tampere.

Katko, T.S. 1996: Vettä! Suomen vesihuollon kehitys kaupungeissa ja maaseudulla. Tampere.

Kirjakka, M. 1981: Kaupunkirakentaminen Suomessa vuoteen 1875. Asemakaavoituksen sekä rakentamista ohjenneiden määräysten ja päätösten vaikutus kaupunkirakentamiseen. Espoo.

Kirveennummi, A. & Räsänen, R. 2000: Suomalainen kylä kuvattuna ja muistettuna. Helsinki.

Korte, S. (toim.) 1977: Liminka 1477–1977. Liminka.

Mrozowski, S.A. 2006: The Archaeology of Class in Urban America. Cambridge.

Nikander, G. 1945: Kokkolan kaupungin historia 2. Ajanjakso 1714–1808. Kokkola.

Korhonen, T. & Nousiainen, M. 2007: Paskakirja. Helsinki.

Korhonen, T. & Nousiainen, M. 2009: Paska-

pokkari. Helsinki.

Kykyri, M. 2003: Puurakentaminen Turun kaupungissa. Teoksessa Seppänen, L. (toim.), Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan, 105–120. Turku.

Niiranen, T. 1981: Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset. Helsinki.

Valonen, N. & Korhonen, T. 2006: Suomalainen piha. Rakennushistoriallisia päällinjoja. Helsinki.

Vuorela, T. 1975: Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo.

Ylimaunu, T., Kallio-Seppä, T., Kuokkanen, T. & Nurmi, R. 2009: Pöytäliinat, servietit ja ikkunaverhot – rajapintoja Torniossa 1700-luvulla. Teoksessa Ikäheimo, J. & Lippinen, S. (toim.), Ei kiveäkään kääntämättä – juhla-kirja Pentti Koivuselle, 285–292. Oulu.

Kirjoittajat ovat Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen Kaupunki, raja ja materiaallinen kulttuuri -projektin tutkijoita.